PAIDEIA: PHILOSOPHICAL E-JOURNAL OF CHARLES UNIVERSITY

ISSN 1214-8725

Issue/Volume/Year: 2–3/XII/2015 (Article)

Spravedlnost a intencionalita

Autor: Anna Hogenová

Abstract

Justice and intentionality. – The author describes the connection between justice and intention, ontology and onticity in the relation to justice. When faced with injustice, we feel that something important is missing, something important to our sole being. Justice is an intention related to the existence (Dasein) of a human imminently, essentially and profoundly. We feel it already in the look perceived from others, when we are in a conflict concerning justice. We bear injustice very severely. If something is perceived as just, then it always tends to a harmony, all is lead by one law that is the most important, and therefore is the highest.

Keywords: justice, intentionality, diké, adikia

Klíčová slova: spravedlnost, intencionalita, diké, adikia

Spravedlnost je fenomén, jenž svou platnost čerpá z něčeho velmi hlubokého, co náleží do nejhlubších vrstev toku cogitationes, co je výtěžkem patřícím do ideelní sféry, protože ví o náležitosti do reelně imanentní platnosti. Kdyby fenomén spravedlnosti náležel do reálně transcendentní sféry, nebyly by hádky, pře, boje a války ve jménu spravedlnosti. Vše by bylo jasné a pro všechny, kdo jsou schopni se v této oblasti orientovat. Ale spravedlnost je zvláštní intence, obsahuje v sobě rozum i cit v jednotě, která tvoří jednoduchou jednotu, usebranou usebranost ve smyslu původního „legein“, co znamená „usebrat“. Připomínat, že „legein“ je pramenem významu „logos“, nemá smysl, to každý ví.

Jak vzniká, jak se rodí tento fenomén v daném toku cogitationes? Platón by řekl, že jde o rozpomínání se na „to Agathon“ (Dobro). Pokud se setkáme s nespravedlností, pociťujeme privaci spravedlnosti, i když ji ještě ani neumíme pojmenovat, pociťujeme chybění něčeho nesmírně důležitého, čeho je třeba k samotnému našemu bytí. Nejde zde o nějakou nepodstatnost! Nejde zde jen o vlastnost k něčemu, která klidně nemusí být, aby se mohlo dál v poklidu pobývat na tomto světě. Spravedlnost je intencí vztahující se k pobytu člověka bezprostředně, bytostně a nesmírně hluboce. Cítíme ji již v pohledu, kterým na nás ulpívají ti ostatní, jsme-li ve střetu, kdy jde o spravedlnost. Neseme velmi těžce nespravedlnost, dělá nám „šrámy na duši“.

Je-li něco pociťováno jako spravedlivé, pak to vždy tenduje k harmonii, k isonomii, vše se řídí jedním jediným zákonem, který je nejdůležitější, a proto je nejvyšší. To byl důvod toho, proč Řekové ve staré době dali světu jméno „kosmos“. Kosmos je pro ně řádem, jenž září jako šperk a proniká vším jako vševládný princip, jenž jest od počátku (arché) a je věčný. „Nejkrásnější jest spravedlnost, nejlepší zdraví, nejslastnější však to, dosíci, co kdo má rád.“ (Aristotelés 1937: 15) Lao-c'ovo „Tao“, Aristotelovo „Telos“ se ke spravedlnosti přimykají a je nesnadné je přesně oddělit.

ISSN 1214-8725

To, o co jde, je otázka, jak pochopit zrod tohoto fenoménu v našem toku cogitationes, zdali je možné spravedlnost v mysli „vyrobit“, zda je možné ji lidem vnutit, nebo zdali je nevyhnutelné, aby se platnost tohoto fenoménu zrodila jako něco, co je vlastní každému člověku, co tedy tryská z pramene jeho nejvlastnějšího bytí samého. Spravedlnost se nám jeví jako míra krásna, dobra a míry. I ve staré kabbale platí, že nestačí mít v sobě jen přísný soud (sefíra din), nestačí mít v sobě jen naději (sefíra tif'eret) a lásku (sefíra chesed), je nevyhnutelné v sobě nést všechny tyto tři sefíry v náležité harmonii a tuto harmonii má tvořit náplň našeho konkrétního a každodenního života.

Proto u Platóna nacházíme dikaiosyné (spravedlnost) vedle sofia (moudrost), sófrosyné (uměřenost) a andreia (odvaha) jako to, co má mít každý dobrý, tj. spravedlivý politik v polis. Musí být moudrý, tzn. nejen musí být odborníkem, ale musí znát hlubší kořeny věcí a musí mít nadhled nad celkem, přístup k celku. Přístup k celku bez marga má jen ten, kdo má nadhled nad zvláštnostmi a specifičnostmi, kdo není zahlcen a ponořen jen do zvláštnosti, ale zná i obecnost v jednoduchém a usebraném tvaru.

Přeskočíme-li mnoho a mnoho století dostaneme se k velmi zajímavému fenoménu spáry (die Fuge) u Martina Heideggera, z jeho pozdních spisů, po druhé světové válce. Co je to „die Fuge“ (spára)? Je to jen naše nejvlastnější cesta k bytí, k celku bez marga, k tomu, co je ontologicky nejvyšší. K tomu, co je nám nejvlastnější se dostáváme nejobtížněji, „vlastní“ je příliš blízko, nezahlédneme je předmětným způsobem, který je současnému poznávání nejblíž a je nejvlastnějším druhem poznání vůbec, vždyť všichni jsme karteziánsky vychovaní a vzdělaní. Spára není vztah, relace, kterou bychom pochopili skrz konjunkci, disjunkci, implikaci či ekvivalenci. Je něčím, co se vymyká kategorizaci, kterou známe z logiky. Spára se rodí z uvlastnění (das Er-eignis). „Každé slovo odpovídá nároku obratu, že pravda bytí zapadá do bytí pravdy.“ (Heidegger 2009: 3)

Chceme-li žít pravdivě, pak není jiná cesta než žít v porozumění k bytí samému, musíme se vrátit k bytí od jsoucen, do kterých jsme zanořeni karteziánským rozvrhem světa, jenž nám byl podsunut na všech stranách jako jediná samozřejmost a ontologická platnost. V pravdě však jde jen o výsledek ontického rozvrhu našeho společného světa, který má svůj nejhlubší kořen v prevalenci jistoty nad smyslem pravdy vůbec. To je pravý smysl podivného německého slova „die Kehre“ (obrat, ostrá zatáčka aj.). Bytí a pravda jsou totéž, to je celá záhada Heideggerova myšlení.

Pokud jde o spravedlnost, pak musí být její pravda založena nikoli onticky, jako je tomu v právu a jurisdikci, v etikách založených na konsensu, ale musí být založena ontologicky, tj. v podstatě bytí samého. V tom je ale problém. Pokud jsme karteziány, a to jsme, pak ani neporozumíme rozdílu mezi „ontologickým“ a „ontickým“ v této souvislosti, bude se nám zdát, že tento ohled je redundantní, jemně řečeno.

Heidegger je opravdu hluboký myslitel: „Pod každým základním slovem je totéž.“ (Heidegger 2009: 3) Co je to „totéž“? Je to bytí a pravda v tomtéž, nic jiného. Najít vlastní cestu k „totéž“, je spárou (die Fuge). Taková je cesta i spravedlnosti, a je úplně jedno, týká-li se výchovy, sportu či umění. Tato cesta je společná pro veškeré cestování, pro jakýkoliv pohyb na cestě života. Proto je filosofie stále základem myšlení vůbec.

ISSN 1214-8725

Jen si vzpomeňme na Parmenida: Alétheia je vždy počátkem. Pravda je bohyní s názvem Theia (Θεία). Parmenidés a Heidegger se dotýkají téhož, každý jde však k témuž vlastní (uvlastněnou spárou). Tak je tomu u každého z nás. Učitelé nás vedou k nám samým, k vlastní spáře. V určitém okamžiku musejí pustit naši ruku, za kterou nás vedou v jeskyni, pak musíme jít sami. Spravedlnost je u toho, kdo našel spáru k bytí, tj. k pravdě. Jsme ale hledajícími, kteří se velmi často odchýlí od dobré cesty a padají do příkopů. Proto staří Řekové brali trest jako prostředek ozdravný – terapeutický, ke spravedlnosti je třeba docházet i přes bolest a utrpení.

Proč? Protože trest má terapeutický účinek. Pokud chybí, není záchrany. Je omylem myslet si, že dokonalý život je zbavený obou těchto nevyhnutelných životních průvodců. Proto i výchova a vzdělání musí v sobě obsahovat fenomén terapeutického trestání. Právo musí stát v pravdě, pokud se jím chce pouze zdát, pak se jedná o nejhorší nespravedlnost vůbec. Pokud se nedá rozlišit pravda a nepravda, pak stojíme v horším bludišti, než jsme ochotni si přiznat. Legalita a legitimnost s diarchií mezi nimi, jsou nám dobrým vodítkem, jen je zapotřebí, aby nás výchova a vzdělání od malička takto vedly, abychom nebyli uváděni do zmatků, jako je tomu často dnes. Aiakos, Rhadamanthys a Minós soudili duše, které přicházely do Hádu. Protože poznáváme stejné stejným, museli všichni mít duše oddělené od těla, tj. po smrti, kterou staří Řekové pokládali jen za oddělení duše od těla.

Duše soudců viděly duše přicházejících a poznávaly v nich soulad a nesoulad, protože vše bylo viděno přímo. A tak některé duše putovaly na ostrovy blažených, některé do řeky Styx či hlouběji až do Tartaru. Trest má význam terapeutický, léčí duši, a pokud je již duše zasažena nezhojitelnými šrámy, pak její potrestání má význam příkladu pro ostatní duše. Takový trest se nazývá apotropaický.

Nyní žijeme v době postmoderní, která nemá jeden celek, která má celků nekonečně mnoho a ty stojí proti sobě. Nacházíme se ve zmatku, v pluralitě pravd, v pluralitě podstat bytí, v pluralitě typů spravedlností. Někdo mluví o konsensu, my vidíme kolem sebe spíše vůli k moci, která rozhoduje naprosto bez skrupulí, o tom, co je spravedlivé, a co není. Jak se vyznat v tomto chaosu?

„K dobru jdem jednou jen z cest, ke zlu však cest vede víc…“ (Aristotelés 1937: 36) Zlo, tedy i nespravedlnost má povahu neomezenosti, dobro má povahu omezenosti; zcela ve smyslu anaximandrovského apeironu a peras. To je také důvod, proč je současná doba vnímána jako doba bez morálky. Snad nikdy nebylo slovo „spravedlnost“ tak ohroženým pojmem, jako je tomu dnes.

„Omyl je nejzevnější skrývání pravdy.“ (Heidegger 2009: 12) Každý z nás se mýlí, i když celý život se maximálně snaží o opak. Nelze se nemýlit, to je patrně nejdůležitější argument pro instituci odpuštění vůbec. Ovšem skrývání podstaty pravdy, a tím i podstaty bytí, má nekonečně mnoho podob; od těch nejzevnějších k těm nejvnitřnějším. Diapazon těchto omylů je v dnešní době téměř nekonečný. Proč? Je to doba subjektivistická, každý si myslí, že má tu nejvyšší pravdu; mluvíme o pluralitě pravd v době postmoderní.

Proč jde o dobu subjektivistickou? Na to je jednoduchá odpověď, protože pravda je jistotou (certitudo) a nejvyšší jistotu nacházíme v res cogitans, to je přece největší objev Decsartův, proto žijeme v karteziánské epoše. Kdo se nevyzná v dějinách filosofie a nezná

podstaty bytí v jednotlivých dějinných epochách, nemůže porozumět současnosti, nemůže porozumět fenoménu spravedlnosti. „Spravedlnost“ musí být totiž pochopena ontologicky, nikoliv jen onticky. Nestačí deskripce předmětností v ontologii jen dané doby. Proč? Protože platnost „být předmětností“ je určena podstatou bytí samého a pokud tomu tak je, pak se naše myšlení pohybuje jen v onticitě; a to je málo.

Základem spravedlnosti je το άγαθόν (dobro). Dobro je počátek (αρχή), a to není příčina (αιτία). Příčina je v čase, je začátkem kauzální souvislosti, kterou hledá věda. Počátky se rodí vždy poprvé a vždy naposled, proto jsou ve všech druzích myšlení pokládány za posvátné. Ve zjednodušené reflexi můžeme počátek chápat jako příčinu, a to se stává velmi často, ovšem příčina nemůže být nikdy počátkem; a to se stává také velmi často. Pokud tomu tak je, pak se nacházíme v onticitě bez ontologie, bez pochopení toho nejskrytějšího, tj. bytí samého. Záměna onticity za ontologii započala s podstatou ούσία (úsia). To nám přináší Aristotelés, mnozí ve své horlivosti tuto změnu připisují Platónovi, neprávem. „Úsia“ je podstata bytí, náležející jsoucnům a odtud vychází „jsoucnařská“ linie až dodnes.

Vážený čtenář mi laskavě odpustí hříčku se slovem „jsoucnařský či jsoucnaři“, jde jen o to poukázat, že současné bytí obsažené ve jsoucnech, je pojetím ontickým, protože jsoucna se ukazují z bytí samého. Αλήθεια je neskrytost, pravda je dána negativně, nikoli pozitivně, jak předpokládá celý pozitivismus. To, co je podstatné, je dáno tak, jak chybí, tj. privativně. Hledat privaci je založeno v otázkách, proto je tázání zbožností myšlení. Proto jsou otázky základem vzdělanosti.

Jak se dostáváme k Dobru? Jen prodléváním v napětí bytostných otázek, přesně tak, jak nás tomu učil Sókratés před více než dvěma tisíci a třemi sty lety. Ano to však nestačilo, abychom si uvědomili spravedlnost v její pravdivosti. Podstatné otázky jsou v našich životech počátky, které se musejí vždy narodit znovu, tj. poprvé a naposled. Není možné se spoléhat na druhé a žít z jejich autority, je nám zapotřebí autonomie, protože jen ta zakládá i vůli prosazovat spravedlnost do života, protože je bytím samým, vždyť sleduje Dobro, a to je počátkem, který jsme prožili na sobě samém. Není jednoduché vyznat se v otázkách spravedlnosti a nespravedlnosti. Přednášky na právnické fakultě se často započínají slovy: „Pozor, studenti, zde nejde o spravedlnost!“ O co tedy jde právu?

Jde mu jen o koherenci s normami, jde mu jen o legalitu formálního charakteru, ale právě v tomto postoji se skrývá obrovská nespravedlnost a obrovská nechuť a nedůvěra v soudnictví. Lévinas nám situaci vysvětlil, ale jde o vysvětlení Sókratovo. Pokud v soudci není diarchie mezi legalitou a legitimností, není v něm spravedlnost. Důsledkem karteziánské prevalence legality nad legitimností jsou koncentrační tábory, kde se na základě rasové teorie založené vědecky, zabíjely masy nevinných lidí. To se může a dokonce i musí opakovat, pokud bude vzdělávání založeno jen na koherenci věci s předem platným systémem, ovšem tak tomu je. Spravedlnost se musí stát opět slovem posvátným, kterému rozumět znamená kultivaci ducha jednotlivého člověka, znamená podstatu vzdělanosti vůbec. Není to jen souvislost mezi problémem a předem daným systémem, jak je tomu v technické poloze věci, v technické poloze rozumění.

Slovo „λανθάνειν“ znamení skrývat. To, co vidíme kolem sebe, je výrazem platnosti tohoto řeckého slova. Pravdu musíme vytrhnout ze skrytosti. K tomu nestačí jen znát technické postupy, jak se to dělá, K tomu musíme v sobě nést i lásku k pravdě, potřebu

pravdy, a to je současně i podstata bytí. Tak nějak tomu rozuměl nejen Jan Hus, ale před ním Augustin, o tom svědčí i jméno „filosofie". Bytí se skrývá pod jsoucny.

„Ale οὐσία – zde je již začátkem rozbití αλήθεια." (Heidegger 2009: 12) Vše začíná u Aristotela. Spravedlnost se stává jsoucnem, předmětem popisu. A každý se domnívá, že spravedlnost zná, když popisuje to, jak ji sám před sebou nachází. Většina rozumí spravedlnosti z hlediska hédoné (rozkoše, slasti).

Jde o člověka konsumního, protože tito lidé své „*sum*-jsem" odvozují od jsoucen, která jsou kolem nich na cestě života. Vždyť předpona „kon- con-" znamená v latině především to, co je kolem nás – blízko či daleko, co je s námi v jednotě, co je „spolu s námi", proto „con-sum". „*Cōnsummō*"[1] znamená „shrnout, dovršit, dokonat". Vidíme zde, že myšlení karteziánské získává svou jistotu ze shrnutí toho, co je jisté, tj. co je „*clare et distincte*" (jasné a zřetelné).

Pokud chceme být spravedlivými lidmi, musíme se nechat vést intencí k Dobru, k tomu nejvyššímu Dobru, vše ostatní jsou již odbočky a větve obrovského a složitého stromu našeho života. Hédoné a vůbec slasti jsou jen větévkami, nepříliš podstatnými. Jde ovšem o kmen, ten představuje intenci k Dobrému. Vždy jde o počátek, jenž je víc než polovinou celku. „Kde není lítosti, tam není polepšení." (Aristotelés 1937: 162) Co je to lítost z hlediska filosofického? Je to privace, chybí Dobro a toto chybění pociťujeme jako lítost. Jde o podstatné chybění, jde o aidós. Pokud někomu chybí lítost, pak netenduje k Dobru jakožto poslednímu cíli (telos). Pokud se člověku Dobro jeví jako prostředky k dosažení zvláštních cílů, pak jde o chytrost v kantovském smyslu (die Weltklugheit), jak je dobře známo z jeho *Kritiky praktického rozumu*. Základní intencí, jež je inherentní, „Intention zur Welt sein", zde se pohybujeme opět ve smyslu heideggerovské fenomenologie. Zvláštní osobní „dobra" politického, ekonomického, osobního charakteru jsou součástí výše zmíněné „Weltklugheit".

Rhadamanthys byl kdysi Diem určen za soudce v Hádu pro zemřelé duše, vedle Minóa a Aiaka. Pro Rhadamanthya platila zásada: „Spravedlivý jest nález, trpíš-li tolik, cos spáchal." (Aristotelés 1937: 109) Tento nález patřil lidem z Asie, Aiakos dával tresty lidem z Evropy, a Minós řešil problémy mezi Rhadamanthyem a Aiakem. Tak je tomu podle Homéra. Dnes je člověk trestán podle trestního řádu, ve kterém se vyzná i málokterý právník, protože je sofistikovaný, přetížený podmínkami a výjimkami; ne nadarmo se říká: sejdou-li se tři právníci, mají nejméně čtyři názory na tu samou věc. Vše je neprůhledné, a proto velmi nespravedlivé. Všichni o tom víme, všichni k tomu mlčíme, nevíme, co dělat.

Ozveme-li se, přijde sankce, znevažování atd. Jaký je tedy rozdíl mezi vztahem ke spravedlnosti u člověka řeckého a dnešního, kam se poděla jednoduchá intence vedoucí nás k Dobrému? Neměli bychom se vrátit k filosofii jako k prostředku, jenž umožňuje spravedlivý život ze základní intence k Dobrému? Čemu pomáhá polymathia v etice? Čemu pomáhá svoboda plurality pravd, když stejně nemůže být tolik pravd, jako je jedinečných lidí, vždyť jen smysl tohoto posledního tvrzení nás uvádí do evidence, že je tato věta pravdivá. Ovšem ta spojuje všechny ozvláštněné vztahy k jednotné intenci, a navíc, je to jediná pravda!

[1] Srov. *Latinsko-český slovník*. Praha: Leda, 2000, s. 131.

ISSN 1214-8725

Heideggerovské „Dasein“ je uvlastněné bytí v teď, člověk je prostředníkem tohoto uvlastnění. Je pastýřem bytí, proč? Protože je jedinou bytostí, která je bytím vyvolávána a slyší je. V Dasein nese člověk vždy i „der Abgrund“ (propastnou nicotu bytí), ukazuje se ve smrti a ukazuje se nám nutně, nevyhneme se jí. To je jedno z nejtěžších břemen lidského života, unést smrt vlastní, unést smrt těch, které milujeme. Není to nic jiného než nést nicotu, protože bytí takto jest – „west“. V těchto úvahách nevystačíme s představami, nicota se nedá představit, proto zde selhává karteziánské představové myšlení a proto se karteziáni v tomto okamžiku obracejí k filosofii zády. Útěky od nicoty jsou obsahem a jediným smyslem současného podnikání v oblasti showbyznysu a zábavy.

Zabavit – zbavit člověka neskrytosti, která vždy musí být vyrvána ze skrytosti, to je také podstata spravedlnosti. Dnešní společnost vidí podstatu bytí jen ve jsoucnech, v tom, co je jisté. Lidé potřebují orthotés, certitudo (správnost, jistotu). Orthotés je založena na srovnávání myšlenky a věci, a to je proces, který vyžaduje konsensus s ostatními. Srovnávání je dnes pochopeno jako proces, který má technologickou povahu, který je kontrolovatelný většinou, jde o verifikaci, jde o falzifikaci. Ale alethetická pravda je parmenidovským ταυτόν, je „totéž“. To se dá prožít jen „počátkováním“, „totéž“ se musí v nás narodit a být s námi totéž, nejen s námi, ale s celým bytím, proto je důležité „das Er-eignis“ (uvlastnění).

Duchovní konnex je malý zázrak, spojuje myslitele bez ohledu na čas, sdílejí-li „totéž“. Jen v počátkování je pravda bytím a bytí pravdou. Z tohoto hlediska je Anaximandros, Hérakleitos, Parmenidés, Platón a Heidegger s Patočkou v duchovním konnexu. Jsou všichni na vrcholcích hor, mezi nimi je „der Abgrund“ (propastná nicota bytí), a přesto prožívají totéž, bez ohledu na historický čas. Takový čas je redundantní, je k ničemu. Proto má Heidegger tolik rád dějiny a historii již méně. Co se vlastně stalo?

Fysis se proměnilo na logos, alétheia se proměnila na orthotés. Fysis je vzcházení z věci samé, logos je založen na srovnávání nejméně dvou věcí. Proto je spravedlnost něčím, co není jednoduché vydefinovat, ať se již jedná o nález Rhadamanthyův, či jiný. Spravedlnost závisí na pravdě, a ta musí být alethetická, musí být vyrvána z nicoty, musí vyvstávat z věci samé.

Počátky přicházejí z budoucnosti, z přicházení, na nějž se musíme cvičit v pohotovosti, co se tím míní? Jen to, že necháme v nás samých růst bytostné tázání, protože jen ono je zbožností myšlení.

„Rueckgang in den Anfang ist das Vorspringen des Kommenden Kommen.“ (Heidegger 2009: 26) Návrat k počátku je skokem do přicházejícího přicházení. V problematice „počátkování“ neležíme na linii sukcesivního aristotelského času, kdy čas je číslem pohybu. Počátek není takto v čase, jako je tomu v horizontu před a potom. Nejde zde o ratio cognoscendi, které je typické pro kauzální deskripci událostí v sukcesivitě, kde se hledá příčina k účinku. V tomto případě jde o ratio essendi, o bytný základ, jenž je ve fenomenologii nejdůležitější. Spravedlnost tedy není jen ontický předmět k popisu v rámci historických zvláštností, je ontologickým fenoménem, kterému je možno porozumět jen z jeho ontologické podstaty. Nejde tedy jen o spravedlnost rozdílecí a opravnou, o spravedlnost geometrickou a aritmetickou, jak ji známe z *Etiky Nikomachovy*.

Najít (vyhmatat) svou vlastní spáru k bytí samému je nejvyšší úkol našeho života. Zdá se, že je to nejvyšší výkon, o kterém často píše Patočka. Jde o naše nejvlastnější místo v bytí samém a jak známo, hledání toho, co je nám nejvlastnější, je nejtěžší věc vůbec. Proto je náš život vážným hledáním, majícím podobu starosti o duši, je hledáním našeho nejvlastnějšího pobytu, tubytí, tedy Dasein. Jak se máme připravovat na přicházení nového počátku, jenž bude poprvé a naposled, a přesto bude tím, co tu již bylo jen v platnosti daleko hlubší, a proto v platnosti naprosto originální. Musíme pečovat o pohotovost jeho poznání. Jak? Patří sem především odvaha k tázání, k bytostnému tázání. Co to vše znamená? Jen toto: vydat se do neurčitosti, prodlévat v neurčitosti, nechávat se ladit tím, co přichází v otevřenosti, která je tak čistá, že máme před sebou „die Lichtung", (světlinu), v níž k nám dochází „der Abgrund", tj. propastná nicota bytí. To musíme vydržet. A to je moc těžké! Přesně tak žili a vydali se do nejistoty i Anaximandros, Hérakleitos, Parmenidés, Platón, Heidegger, Patočka, Fink a další. Tito jsou nejdůležitějšími mysliteli počátku.

Spravedlnost ve všech oblastech našeho života má ontologickou povahu, není jen ontickou záležitostí, kterou dostanou na starost právníci. Pokud by tomu tak bylo, pak by na vše stačili jen pragmatičtí lidé, kteří se vyznají na trhu života, aby vše bylo vyřízeno. Tak tomu není, např. o euthanasii nemohou rozhodovat jen lékaři, byť to jsou lidé, kteří se v daném oboru z praktického hlediska vyznají nejlépe. O životě a smrti nemůže rozhodovat jen lékař, i když pro mnohé je tato samozřejmost nepopiratelná. Ontologie znamená rozhodování z hlediska bytí, z hlediska podstaty bytí; a to je něco jiného. Zodpovědnost za život společnosti jako celku, nemůže mít jen specializovaný odborník. Zná jen kousek, chybí mu celek, natož celek bez marga.

Heidegger to vyjádřil skvěle, i když temně: „Neskryté je převzetím ‚téhož' (Parmenidés ταυτόν), neskryté ve své podívané: ‚totéž' jako ιδεα, podívaná jako trvání v přítomnosti: je ενεργεια." (Heidegger 2009: 16) Pokud jsme přeložili slovo „Sichtsamkeit" jako „podívaná", máme na mysli vidění zrakem rozumu. Slovo *ενεργεια* znamená uskutečnění, tj. vstup do přítomnění, jež je pro současného člověka jediným znakem pravdivé existence. V této úvaze je spojeno to, co je obtížné: ratio cognoscendi a ratio essendi. Neskrytost – alethetická pravda je vždy vytržením ze skrytosti, nikdy není pouhým pohledem na pravdu, ležící venku jako kámen.

Pravda není věcí ve smyslu jsoucna, ale většina si to myslí. Stejné platí i pro spravedlnost. Zde vstupuje do náležitosti ratio essendi, bytný základ pravdy a bytný základ spravedlnosti, a to je něco jiného než konsensus, na kterém se shodne většina náhodně přítomných. Jedině v těchto souvislostech je srozumitelný Hérakleitův „polemos", to není válka, jak si to představují nevzdělaní novináři, to je střetání, o němž víme, že je „setbou všeho". Jen odtud čerpáme oprávnění k dialogu – rozhovoru, pokud jej činíme podstatou člověka vůbec (Seit ein Gespraech sind wir!).

Pravda a stejně tak i spravedlnost je tím, co musí být vyrváno ze střetání a ze střetávání, jinak to možné není. Z čeho musí být dnes vyrvána pravda a spravedlnost? Odpověď zní: z „die Machenschaft" (ze „všezařiditelnosti technickým způsobem"), z „das Gestell" (z moci všeobjednatelnosti z hlediska technického). Jen málo je těch, kteří v tomto okamžiku budou souhlasit. Fenomény této platnosti nejsou verifikovatelné a falzifikovatelné tak, jak si žádá současná vědecká metodologie, tvářící se jako základ života samého. Spravedlnost se udává v číslech, ale je něčím jiným. Nejde zde jen o nález Rhadamanthyův:

ISSN 1214-8725

„Spravedlivý jest nález, trpíš-li tolik, cos spáchal.“ (Aristotelés 1937: 109) To je starozákonní podoba spravedlnosti, „oko za oko, zub za zub“. Trest, pokud má být opravdu spravedlivý, pak musí mít význam terapeutický či apotropaický.

Terapeutický význam trestu znamená jen: „…poznej se utrpením, poznej svou mez, vezmi a nes svou vinu a doveď ji k očistě.“ (Patočka 1991: 33) Spravedlnost je bytostně propojená s poznáváním, s „roz-uměním“ něčemu hlubšímu, než je pouhá formální koincidence činu a normy, jak to dnešní doba bere. Někdy ve svých činech – rozhodnutích narážíme na mez, kterou nelze poznat předem; to jsou ty nejtěžší okamžiky v životě, protože víme, že následky poneseme tak či tak. Zde musíme riskovat, musíme se rozhodnout bez znalosti všech podmínek, bez znalosti věci.

Pokud je nevěcnost povýšena na princip, a tak je tomu dnes velmi často, pak vzniká nespravedlivost neustále. Pokud se voluntativně rozhodne, kdy se např. mají odebírat orgány pro transplantaci a nevychází se z věcnosti, tj. z podstaty lidského života vůbec, pak jde o nespravedlnost, o chybu zásadního charakteru. Nevyhneme se podstatnému myšlení, a to je vždy ontologické, nikoli jen voluntativní, pragmatické, praktické a ontické. Dnešní doba je tak nefilosofická, protože nerozezná ani ontologii a onticitu a plete si praktičnost s teorií. Tak sociologie, antropologie a politologie se soustřeďující jen na empirické jevy jsou pokládány za filosofii vůbec, a to je omyl. Vždy „jde o smysl života vcelku“, (Patočka 1991: 77) jak na mnohých místech svého obrovského díla připomíná Jan Patočka.

Nejnebezpečnější v dnešní době je „*Mengeleho fenomén*“ – tj. věda, která je jen biologická bez zřetele k celku. „Celek bez marga“ musí být přítomen, musí být sdílen; jde o starověkou methexis – o účastenství.

„… že filosofie je stále touž událostí lidského bytí, vyznačující člověka jako člověka, a že v ní neexistuje žádný pokrok, nýbrž jen účastenství.“ (Gadamer 1994: 9) K tomu Gadamer přiřazuje: „Tuto zásadu zde hájím proti vládnoucímu geneticko-historickému nazírání.“ (Gadamer 1994: 10) Geneticko-historické nazírání je většinou jen deskriptivní určování v sukcesivitě aristotelského času, kdy čas je číslem pohybu. Proto je tu jen zanořenost do linie událostí, jak šly jedna po druhé, po sobě. Tento popis je většinou inherentní většině vědeckých prací v oblasti přírodovědné, a je poctivé říci, že je to tak i nutné. Ovšem nestačí to, pokud jde např. o otázku transplantací, tzn. kdy odebírat orgány atd. Vládnoucí metodologie je přísná a neúprosná, a v tom je její nedostatek.

Základní a rozhodující roli zde hraje aporie celku a části. Antičtí myslitelé mluvili o „*trápení strun*“, hledali totiž čisté vztahy. Jde o to, zdali k podstatám se dostaneme od jednotlivin, či od idejí. Platón tvrdí to druhé, Aristotelés to prvé, a zdá se, že to jednodušší, tj. cesta od jednotlivin, zvítězila na celém světě téměř jednoznačně. S tím se pojí i vládnoucí nominalismus v analytické filosofii dnešní doby. „Methexis představuje naproti tomu popis z druhé strany, ze strany bytí čistých vztahů, přičemž ponechává bez určení ontologický status toho, co má účast.“ (Gadamer 1994: 14) V tomto citátu by místo slova „ontologický“ mělo být slovo „ontický“ (pozn. aut.).

To dokazuje i další Gadamerova myšlenka, kterou právě proto připojujeme, i když s tématem je propojena jen implicitně: „Platón v této nejtvrdší aporii dialogu Parmenidés nepřímo ukazuje, že ideje jsou ideje jevů a že netvoří svět pro sebe. Že záleží na poznání idejí,

ISSN 1214-8725

má-li být poznání tváří v tvář proměnlivému kolotání jevů vůbec možné, to označuje i Aristotelés sám za základní motiv pro přijetí idejí (*Met.* A, 6, 987 a 32nn).“ (Gadamer 1994: 16)

Jinak řečeno, z onticity nemůžeme odvodit, kdy se mají odebírat orgány umírajícím lidem, aby bylo možné jimi zachraňovat další životy. Zde se skrývá nebezpečí technologického zacházení s člověkem, o kterém se už dnes vedou řady diskusí, poukazující na to, že technologické zacházení s člověkem se stává normou a normalitou, což je samozřejmě děsivé.

Že methexis jako ontologický status pro zacházení s člověkem i se zvířaty je etickým a současně ontologickým zdrojem oprávnění, vypovídá i tato poznámka výše zmíněného Gadamera: „Není také náhodou, že moderní matematická přírodověda se může dostat mnohem dále s Platónovým chápáním matematiky jako inteligibilního bytí pro sebe a s její ‚prefigurací‘ přírodovědy než s aristotelským odvozováním světa matematických předmětů od fyzických jevů pomocí abstrakce (αφαιρεσις): aristotelského řešení (*Phys.* B, 2). (Gadamer 1994: 17)

Proto indukce je vždy cestou k pouhé pravděpodobnosti, koroborující se popperovskou falzifikací. Zděšení však nastává, když se takto chce koroborovat i methexis. Proto je třeba promyslet: „Rozlišovat mezi spravedlností samou a tím, co platí za spravedlivé (δοχει), je všechno jiné než prázdná pojmová abstrakce. Je spíše pravdou praktického vědomí samého, jak stála Platónovi názorně před očima v osobě Sókratově, že pravdivé a správné chování člověka se nesmí řídit podle konvenčních pojmů a měřítek, k nimž se hlásí veřejné mínění, nýbrž musí se naprosto samo brát z toho, co se – nehledě na otázku veřejného uznání či na to, zda jsou normy splnitelné a zda se s nimi v praktickém životě někdy setkáváme jako se splněnými – ukazuje mravnímu vědomí jako nezviklatelné, pravdivé a správné.“ (Gadamer 1994: 17) To měl na mysli i sám Platónův Sókratés, když v *Obraně* mluvil o pravdě samé.

Gadamer ještě dokončí řetěz těchto pozoruhodných myšlenek: „Toto odlišení noetického od smyslového, pravdivého náhledu od pouhých názorů, tedy tento chórismos, je pravdou mravního vědomí samého.“ (Gadamer 1994: 17) Největší problém je však to, čemu říkáme plodná implementace této platnosti do paidei samé.

V mravní intenci je skok (der Ur-sprung), je to původní skok, protože musí překonat to, co si nelze představit, protože jde o chórismos. Zde je vždy nutno mít odvahu, která není ledajaká, zde nestačí odvážit se skoku na gumě z mostu, zde jde o něco podstatně jiného. Je to odvaha k počátku. Kde se nachází nutnost k tomuto skoku? V napětí mezi legalitou a legitimností, řečeno s Lévinasem, v diarchii mezi bytostným tázáním je nutno odvážit se ke skoku, který je vždy poprvé a vždy naposled. Je darováním. „A opět není náhodou, že tento platónský názor přišel znovu ke cti tam, kde šlo o transcendentální odůvodnění morálky. Kanta v jeho mravním rigorismu předčí jen Platón, když v rozhovoru o pravém státě nutí svého Sókrata, aby oddělil pravou bytnost spravedlnosti od vší sociální platnosti a uznání a aby ji ukázal na člověku, který v obecném mínění platí za nespravedlivého a jako takový je za pomoci všech myslitelných způsobů mučení usmrcen.“ (Gadamer 1994: 17)

Odvážit se k pravdě znamená skočit s rizikem naprosté nejistoty. Proč? Protože je tu bytí, které je nicotou, a to vstupuje do mravního rozhodování a jednání. Ten, kdo chce za

ISSN 1214-8725

všech okolností mít jen jistotu, je pohlcen nahodilostí typu „Titanic“. Pokud bude paideia orientována na techné, což v dnešní době jest, pak mravní jednání bude mít platnost pouhé nápodoby, tj. v podstatě mravnosti nebude. Mravnost je jen tam, kde je učiněn skok s rizikem. Gadamer k tomu dodá: „Rozum má potřebu jednoty, potřebu, jež spočívá v základu sókratovského požadavku. Z ní pramení univerzální nárok učení o idejích.“ (Gadamer 1994: 23) Univerzální nárok nemůže nezapočítat do lidského pobytu chórismos, nicotu bytí, nemožnost matematické jistoty. Proto je údiv počátkem filosofie, je totiž setkáním s nevyslovitelným, s bytím samým.

„Všude, kde jde o vědění, které nemůže být získáno učením, nýbrž jen zkoušením sebe sama a zkoušením vědění, které se domníváme mít, máme co činit s dialektikou.“ (Gadamer 1994: 31) Zkoušení sebe sama a zkoušení jiných – to byla práce Sókratova; byla mu přidělena bohem v Delfách. Nejde o nic jiného než o péči o duši, protože ta je základem spravedlnosti v nás samých, v polis i v kosmu, zcela v rozvrhu Platónově. „Pravá dialektika zahrnuje ještě více. Učí nenechat se zmást, trvat na tom, co před sebou člověk vidí jako pravdivé, a nedat se od toho ničím odradit.“ (Gadamer 1994: 30)

SEZNAM LITERATURY

ARISTOTELÉS. *Etika Nikomachova*. Praha: Jan Laichter, 1937.

GADAMER, Hans-Georg. *Idea Dobra mezi Platónem a Aristotelem*. Praha: OIKOYMENH, 1994. ISBN 80-85241-46-3.

HEIDEGGER, Martin. *Das Ereignis*. Frankfurt am Main: Vittorio Klostermann, 2009. ISBN 978-3-465-03641-8.

PATOČKA, Jan. *Sókratés.* Praha: SPN, 1991. ISBN 80-04-25383-0.

(*Prof. PhDr. Anna Hogenová, CSc.* je vedoucí Katedry filosofie UK HTF a působí též na Katedře občanské výchovy a filosofie UK PedF.)